

**YER TUZISH JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN MUNOSABATLARNI HUQUQIY
TARTIBGA SOLISH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16650474>

A.Muqumov

“TIQXMMI” MTU “Yer resurslarini boshqarish” kafedrasida katta o’qituvchisi

Аннотация: *Maqolada yer tuzish jarayonlarida yuzaga keladigan yer huquqiy munosabatlari tushunchasi, uni yuzaga kelish sablari, normativ-huquqiy hujjat tushunchasi, yer huquqiy munosabatlarining ob'ektlari, yer uchastkalarini bo'lish, birlashtirish, qayta taqsimlash masalalari ochib berilgan.*

Аннотация: *В статье раскрываются понятие земельных правоотношений, возникающих в процессе землеустройства, причины их возникновения, понятие нормативного правового документа, объекты земельных правоотношений, вопросы раздела, объединения и перераспределения земельных участков.*

Abstract: *The article reveals the concept of land legal relations arising in the process of land management, the reasons for their occurrence, the concept of a normative legal document, objects of land legal relations, issues of division, unification and redistribution of land plots.*

Kalit so'zlar: *yer tuzish, yer huquqiy munosabatlari, normativ-huquqiy hujjat, yer uchastkasi, huquqiy norma.*

Ключевые слова: *землеустройство, земельные правоотношения, нормативный правовой документ, земельный участок, правовая норма,*

Keywords: *land management, land legal relations, regulatory legal document, land plot, legal norm.*

KIRISH

Yer tuzuvchining yuqori sifatli va samarali ishlashining zaruriy sharti yer tuzish jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarni huquqiy tartibga solish qanday amalga oshirilayotganligini, qaysi qonun hujjatlarida tegishli normalarni o'z ichiga olganligini, bunday hujjatlarning bo'ysunishi (yuridik kuchi) nima ekanligini ishonchli tushunishdir. O'tgan o'n yilliklarda bu munosabatlar va ularni tartibga soluvchi qonun hujjatlari tizimi murakkablashdi. Bu nafaqat 20-asrning 90-yillarida yer munosabatlarining butun majmuasini isloh qilish, balki yer qonunchiligini o'zgartirish, amalga oshirilgan islohotlar natijalarini ta'minlashning juda murakkab jarayoni bilan ham bog'liq. Shu bilan birga, yer tuzishning o'zini huquqiy tartibga solish ham sezilarli darajada o'zgardi.

MUXOKAMA

2020-2025 yillar yer qonunchiligining yangi, juda muhim yangilanishi bilan tavsiflanadi, bu yer tuzish bilan bog'liq huquqiy munosabatlarning aksariyatiga va er fondini

boshqarishning boshqa mexanizmlariga ta'sir qiladi. Bular fuqarolar va yuridik shaxslarga yer uchastkalarini berish, shuningdek, ulardan davlat va jamoat ehtiyojlari uchun zarur bo'lgan yer uchastkalarini olib qo'yishning yangi shartlari va tartiblaridir. Davlat yer nazoratini va yerlarning davlat monitoringini amalga oshirish qoidalari (ularni amalga oshirishning yangi turlari va shakllarini nazarda tutgan holda) qayta ko'rib chiqildi. Qonun chiqaruvchi ko'chmas mulk solig'ini unifikatsiya qilish yo'lidagi birinchi haqiqiy qadamni ham qo'ydi, buning zarurati 1998 yilda O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi qabul qilinganida ko'rsatilgan edi. 2018 yildan boshlab yer uchastkalarini chegaralarini o'rganish, kadastr faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishni tartibga soluvchi qoidalarga ham tub o'zgartirishlar kiritildi¹. Nihoyat, 2023-yildan boshlab ko'chmas mulk obyektlarini (shu jumladan, yer uchastkalarini) kadastr bo'yicha hisobga olish, ularni kadastr bo'yicha baholash va ularga bo'lgan huquqlarni hamda ular bilan tuzilgan bitimlarni rasmiylashtirish² mutlaqo yangicha usulda amalga oshirilmoqda.

Kishilar o'rtasidagi birgalikdagi amaliy faoliyat jarayonida ijtimoiy munosabatlar vujudga keladi va saqlanib turadi, ular turli tartibga soluvchilar, ham me'yoriy (qonun, axloqiy) va ham nonormativ (masalan, ma'muriy va ma'muriy) ta'siriga duchor bo'ladi. Yerdan foydalanish, unga nisbatan turli huquqlarni amalga oshirish, shuningdek, yerni muhofaza qilish va yer fondini boshqarish bilan bog'liq munosabatlar o'z ob'ekti - yerning o'ziga xos xususiyatiga ko'ra juda o'ziga xosdir. Bunday yer munosabatlari davlat hokimiyati va mahalliy hokimiyat organlari, yuridik shaxslar, fuqarolar o'rtasida shakllanadi. Zamonaviy jamiyatda bu munosabatlarning mohiyati va mazmuni asosan qonun bilan tartibga solinadi (huquqiy normalar bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar huquqiy munosabatlardir)

Yer huquqiy munosabatlari – 6y huquqiy normalar bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar bo'lib, ularning ob'ektlari yer bo'lib, shuningdek, undan foydalanish va muhofaza qilish bo'yicha harakatlar, yer bilan bog'liq bitimlardir. Boshqa har qanday huquqiy munosabatlar singari, bu huquqiy munosabatlar ham quyidagilar bilan tavsiflanadi: 1) huquqiy normalar asosida vujudga keladi; 2) bunday munosabatlar ishtirokchilari o'rtasidagi sub'ektiv huquqlari va qonuniy majburiyatlari orqali huquqiy bog'liqlikdir; 3) ixtiyoriy xususiyatga ega (ularning paydo bo'lishi, o'zgarishi yoki tugatilishi uchun ishtirokchilarning irodasi namoyon bo'lishi kerak); 4) davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

Yer-huquqiy munosabatlarning yig'indisini muayyan jamiyatning yer tizimi deb atash mumkin. Ijtimoiy ishlab chiqarish va huquqning rivojlanishi yer huquqiy munosabatlarida

¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 299-sonli qarori "Ma'muriy-hududiy birliklar chegaralarini belgilash, yer resurslarini xatlovdan o'tkazish hamda yaylov va pichanzorlarda geobotanik tadqiqotlarni o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"

² O'zbekiston Respublikasining Qonuni Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risida

o'zgarishlarga (murakkabliklarga) olib keladi. Shu bilan birga, yerga nisbatan sifat jihatidan yangi huquqlar va yerga ega bo'lgan shaxslarning majburiyatlari vujudga keladi, qo'shimcha talab va taqiqlar kiritiladi. Shunday qilib, boshqa turdagi ijtimoiy munosabatlarda (iqtisodiyotning rivojlanishi, huquqiy tizim, demografik jarayonlar va boshqalar) sodir bo'ladigan o'zgarishlar yer huquqiy munosabatlariga ta'sir qiladi. Yer huquqiy munosabatlarining o'zi (ularning tabiati) boshqa ijtimoiy munosabatlarga, jamiyatdagi ma'naviy-psixologik iqlimga ta'sir qiladi. Qishloq xo'jaligida va iqtisodiyotning boshqa yerga ko'p talab qilinadigan tarmoqlarida yer huquqiy munosabatlarining tabiati aslida bunday munosabatlarning, masalan, agrar munosabatlarning shakli va mazmunini belgilaydi. Binobarin, yerdan foydalanish shartlari va tartibi, uni bir shaxsdan ikkinchi shaxsga o'tkazish usullari ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlarining erishilgan rivojlanish darajasiga mos kelishi kerak, aks holda yer huquqiy munosabatlari iqtisodiy taraqqiyotni to'xtatuvchi omilga aylanishi mumkin.

Yangi yer-huquqiy munosabatlar paydo bo'lganda (yoki ular o'zgaradi, tugatiladi) eng ko'p uchraydigan holatlar quyidagi hayotiy holatlar (yuridik faktlar) hisoblanadi:

-turli fuqarolik-huquqiy bitimlar tuzish (masalan, er uchastkasini sotib olish va sotish, uni hadya qilish, ijaraga berish, garovga qo'yish);

-davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari yoki mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ma'muriy hujjat chiqarish (masalan, davlat yoki munitsipal mulkda yer uchastkasini berish, turli ob'ektlar atrofida qo'riqlanadigan hududlarni tashkil etish to'g'risida);

-sud qarorini qabul qilish (masalan, yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tan olish yoki uni davlat yoki kommunal ehtiyojlar uchun olib qo'yish to'g'risida).

Bundan tashqari, yer huquqiy munosabatlari boshqa harakatlar va hatto hodisalar (ular odamlarning xohishi bilan emas) natijasida o'zgarishi yoki tugatilishi mumkin. Shunday qilib, xodimni ishdan bo'shatish uning unga taqdim etilgan xizmatni taqsimlash huquqini bekor qilishga olib keladi; meros qilib qoldirilmaydigan huquq asosida yer uchastkasi berilgan fuqaroning vafoti ko'rsatilgan huquqning tugatilishiga olib keladi; er uchastkasining ijara muddati tugagach, uning ijarachisi ushbu uchastkaga egalik qilish va undan foydalanish huquqini yo'qotadi va hokazo.

Har qanday huquqiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosi qonun ustuvorligi, ya'ni davlat tomonidan e'tirof etilgan va amalga oshiriladigan, noma'lum sub'ektlar doirasi uchun mo'ljallangan va noma'lum miqdordagi hayotiy ishlarni tartibga soluvchi (ko'p martalik foydalanish) umumiy majburiy (shaxsiylashtirilmagan) xulq-atvor qoidasidir. Huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari ushbu qoidadan kelib chiqadi. Huquqiy davlat o'z harakat doirasiga kirgan har qanday sub'ekt qanday, qaysi muddatda, qaysi hududda harakat qilishi kerakligini ko'rsatadi. Shuningdek, u jamiyat nuqtai nazaridan to'g'ri va muayyan individual harakat yo'nalishi uchun majburiy ekanligini belgilaydi.

Huquqiy normalar ularni qabul qilish, qo'llash va himoya qilishning aniq tartibi, shu jumladan davlat tomonidan ularga rioya etilishini ta'minlash va huquqbuzarliklarga chek qo'yish bilan tavsiflanadi. Bunday norma holatlarning, huquq va majburiyatlarning o'ziga xosligi, miqdoriy aniqligi, xatti-harakatlarning ko'lami va o'lchovi, shuningdek, ruxsat etilgan doiraning ko'rsatkichi bilan tavsiflanadi. Bunday o'ziga xoslikni ta'minlash uchun normalarning mazmunini davlat tomonidan tan olingan rasmiy hujjatlarda (me'yoriy-huquqiy hujjatlarda, masalan, qonunlar, qarorlar, nizomlar va boshqalar) qayd etish kerak.

Normativ-huquqiy hujjat - bu davlatning (shaharning) qonun chiqaruvchi organi tomonidan o'z vakolatiga muvofiq qabul qilingan (beriladigan) yozma rasmiy hujjat. Bunday akt noma'lum miqdordagi shaxslar uchun majburiy bo'lgan huquqiy normalarni (xulq-atvor qoidalarini) belgilaydi, o'zgartiradi yoki bekor qiladi³.

Har xil turdagi normativ hujjatlarning yuridik kuchi bir xil emas va uni chiqargan organ darajasiga va uni qabul qilish tartibiga bog'liq. Har qanday normativ hujjat kattaroq yuridik kuchga ega bo'lgan aktga zid bo'lishi mumkin emas.

Bunda huquqiy normalar (hatto bir xil huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi) ham turli aktlarga kiritilishi mumkin. Natijada, huquqiy norma va qonun hujjatlarining moddasi (yoki bandi) mos kelishi mumkin (masalan, jinoyat huquqida) yoki mos kelmasligi mumkin. Masalan, bitta maqola ko'pincha bir vaqtning o'zida bir nechta me'yorlarni o'z ichiga oladi yoki aksincha, norma xuddi shu yoki hatto boshqa aktning boshqa moddalariga havola xususiyatiga ega (ikkinchi holda, maqola qo'pol xususiyatga ega). Bundan tashqari, bitta normativ akt ko'pincha turli xil munosabatlarni o'z mazmuniga ko'ra tartibga soladi.

Huquqiy normalar juda ko'p bo'lib, ular turli organlar tomonidan qabul qilinganligi sababli, individual normalar o'rtasidagi ziddiyatlarni oldini olish uchun ular tizimlashtirilgan. Bunday holda, birinchi navbatda, nisbatan oddiy usullar qo'llaniladi, masalan, ularni ro'yxatga olish va inkorporatsiya qilish. Ikkinchi holda, o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi normalarni o'z ichiga olgan aktlar turli to'plamlarga birlashtiriladi, bunda bunday aktlar xronologik, alifbo tartibida, tizim-sub'ekt yoki boshqa tartibda taqdim etiladi. Ikkinchidan, huquqiy normalarni tizimlashtirish vositasi ularni birlashtirish, ya'ni bitta kengaytirilgan aktga birlashtirish (normalarning mazmuni o'zgarmaydi). Nihoyat, ma'lum bir munosabatlar sohasidagi amaldagi normativ hujjatlarni tubdan qayta ko'rib chiqish, me'yoriy massivni tozalash, uni eskirgan normalardan ozod qilish kodifikatsiya qilish jarayonida amalga oshiriladi (shuning uchun huquqning aksariyat sohalari uchun asosiy, tizimni tashkil etuvchi normativ hujjat tegishli koddir).

Har qanday huquqiy norma aniq tuzilma bilan tavsiflanadi, u quyidagi elementlardan iborat: gipoteza, dispozitsiya, sanksiya.

Gipoteza - huquqiy normaning bir qismi bo'lib, unda normaning qo'llanilishi kerak bo'lgan holatlar, shuningdek, ushbu norma qaratilgan shaxslar doirasi ko'rsatilgan.

³ O'zbekiston Respublikasi qonuni "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida", 3-modda

Dispozitsiya - huquqiy normaning bir qismi bo'lib, unda ushbu norma bilan tartibga solinadigan huquqiy munosabatlarga kiruvchi barcha shaxslar rioya qilishlari kerak bo'lgan xatti-harakatlar qoidasi mavjud. Huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini belgilaydigan dispozitsiyadir.

Sanksiya - huquqiy normaning bir qismi bo'lib, huquqiy munosabatlar ishtirokchilari tomonidan dispozitsiyada nazarda tutilgan xulq-atvor qoidalari buzilgan taqdirda yuzaga keladigan noqulay oqibatlarni ko'rsatadi.

Gipoteza va dispozitsiyadan farqli o'laroq, huquqiy normaning oxirgi qismi unchalik aniq ifodalanmagan bo'lishi mumkin yoki bir vaqtning o'zida bir nechta qoidalarga rioya qilmaslik uchun bitta sanksiya ham bo'lishi mumkin.

Amaldagi yerga oid qonunchilik hujjatlarida yer huquqiy munosabatlarining ob'ektlari sifatida quyidagilar belgilangan [4]:

- 1) yer tabiiy ob'ekt va tabiiy resurs sifatida;
- 2) yer uchastkalari;
- 3) yer uchastkalarining qismlari.

Tabiiy ob'ekt va tabiiy resurs sifatida yer faqat uning egasi davlat yoki munitsipalitet bo'lgan hollarda huquqiy munosabatlar ob'ekti sifatida chiqadi. Fuqarolar va yuridik shaxslarga kelsak, ular erdan umumiy foydalanish mumkin bo'lgan ob'ekt va resurs sifatida foydalanadilar, yerga zarar yetkazganliklari uchun javobgardirlar, lekin uning egasi bo'la olmaydilar.

Bunday munosabatlarning ko'pchiligiga sabab bo'lgan yer-huquqiy munosabatlarning eng universal ob'ekti bu yer uchastkalaridir. Bunday uchastkalar, umuman, yerdan farqli o'laroq, ularning chegaralari, shuningdek, ularni ro'yxatga olish paytida qayd etilgan turli ko'rsatkichlari (kadastr raqami, ularning maydoni, joylashgan joyi, cheklovlar va og'irligi, kadastr qiymati, ruxsat etilgan foydalanish turi va boshqalar to'g'risidagi ma'lumotlar) bilan individuallashtiriladi.

Yer uchastkasi - yer yufondining bir qismi bo'lgan va uni alohida belgilangan narsa sifatida belgilash imkonini beradigan xususiyatlarga ega bo'lgan ko'chmas mulk [1]. Yer uchastkalarining egalari ham fuqarolar, ham yuridik shaxslar, shuningdek, davlat organlari bo'lishi mumkin.

Yer uchastkalari yer tuzish xarakatlari bilan bog'liq bo'lgan quyidagi holatlarda yuzaga keladi:

- ular manfaatdor shaxslarga davlat yoki shahar mulkidagi yerlardan (yangi tashkil etilgan uchastkalar) berilganda;

- mavjud yer uchastkalarini (o'zgartirilgan yer uchastkalarini) bo'lish, birlashtirish, qayta taqsimlash natijasida yoki ulardan ajratilganda (yangi tashkil etilgan va o'zgartirilgan yer uchastkalari);

- suv havzalarida ular foydalanishga topshirilgandan keyin yer uchastkalari (sun'iy yer uchastkalari) deb e'tirof etiladigan bunday inshootlarni yaratish natijasida.

Natijalar. Yer uchastkasini bo'lishda uning o'rnida bir nechta yangi uchastkalar hosil bo'ladi. Bunday bo'linish, agar uchastkaning egasi uning bir qismidan maqsadli maqsadda ko'zda tutilganidan va umuman uchastkadan ruxsat etilgan foydalanishdan boshqa maqsadlarda foydalanmoqchi bo'lsa, amalga oshiriladi. Yoki bo'linish natijasida hosil bo'lgan uchastkalar keyinchalik turli xil huquqiy taqdirlarga ega bo'lganda (masalan, ular turli shaxslarga sotiladi). Er uchastkalarini bo'lishda ular bo'linadigan va bo'linmas bo'lishi mumkinligi bilan bog'liq cheklovni hisobga olish kerak (keyin bo'linish mumkin emas, masalan, dehqon (fermer) xo'jaliklarining yer uchastkalari ko'pincha bo'linib bo'lmaydi).

Yer uchastkalari birlashtirilganda bir nechta qo'shni uchastkalar o'rniga bitta yangi uchastka hosil bo'ladi. Bunday kombinatsiyaning maqsadga muvofiqligi bir kishi bir nechta qo'shni uchastkalarining egasiga aylanganda (masalan, ularni boshqa shaxslardan sotib olish yo'li bilan) va bitta massivdan iqtisodiy foydalanishni tashkil etish niyatida yoki bunday uchastkani sotmoqchi bo'lganida yuzaga keladi (birlashma natijasida yanada jozibali iste'mol xususiyatlariga ega bo'ladi). Qonun hujjatlarida agar barcha birlashgan uchastkalar bir shaxsga tegishli bo'lsa, u holda yangi tashkil etilgan uchastkaning yagona egasi bu shaxs bo'lishi belgilab qo'yilgan. Agar dastlabki uchastkalar turli shaxslarga tegishli bo'lsa, unda ular yangi tashkil etilgan uchastkaga umumiy egalik qilish huquqiga ega. Shu bilan bir qatorda, agar qo'shni yer uchastkalari ilgari turli xil huquqlarda berilgan bo'lsa, ularni birlashtirishga faqat ushbu barcha uchastkalarining egasi bitta shaxs bo'lgan taqdirdagina yo'l qo'yiladi.

Bundan tashqari, agar birlashtirilayotgan yer uchastkalaridan kamida bittasi garov yukiga ega bo'lsa, umumiy qoidaga ko'ra, qo'shilgandan keyin garov huquqi hosil bo'lgan butun yer uchastkasiga ham tatbiq etiladi.

Qo'shni yer uchastkalarini qayta taqsimlashda ularning o'rnida bir nechta yangi qo'shni uchastkalar tashkil etiladi. Bunday qayta taqsimlash chegaralarning haddan tashqari tartibsizligini bartaraf etish, uchastkalarining konfiguratsiyasini optimallashtirish va kadastr xatolarini bartaraf etish uchun amalga oshiriladi. Jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan yer uchastkalari qayta taqsimlanishi lozim bo'lgan taqdirda, ularning yangi tashkil etilgan uchastkalarga bo'lgan egalik huquqi ular o'rtasidagi kelishuvga muvofiq yuzaga keladi. Agar er uchastkalarining egasi davlat yoki munitsipalitet bo'lsa, ularni qayta taqsimlash faqat ikkita holatda mumkin: ular bepul, ya'ni fuqarolarga, yuridik shaxslarga, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga yoki mahalliy davlat hokimiyati organlariga berilmagan va uchinchi shaxslarning huquqlari bilan bog'liq bo'lmagan (servitutdan tashqari) yoki ularning barchasi bir shaxsga, masalan, bir umrlik asosda berilgan. fuqaroning merosxo'rliqi).

Sun'iy yer uchastkasi - bu suv ob'ektida tuproqni melioratsiya qilish yoki to'ldirish yo'li bilan yoki boshqa texnologiyalar yordamida yaratilgan inshoot. Bunday tuzilma foydalanishga topshirilgandan so'ng, u yer uchastkasi sifatida tan olinadi.

Sun'iy yer uchastkasi mavjud yer uchastkalaridan ajratilgan yoki ularga tutash bo'lishi mumkin. Uni yaratish tashabbusi bilan turli shaxslar bo'lishi mumkin: ijro etuvchi hokimiyat

va mahalliy davlat hokimiyati organlari, xususiyl shaxslar. Sun'iy er uchastkasini yaratish tartibi quyidagi izchil amalga oshiriladigan harakatlarni o'z ichiga oladi:

- bunday uchastkaning rejalashtirilgan chegaralarida hududni rejalashtirish bo'yicha hujjatlarni tayyorlash;

- loyiha hujjatlarini tayyorlash uchun muhandislik izlanishlarini bajarish;

- loyiha hujjatlarini tayyorlash;

- to'g'ridan-to'g'ri qurilish - sun'iy er uchastkasi - melioratsiya, tuproqni to'ldirish yoki boshqa ishlarni bajarish orqali

Sun'iy yer uchastkasini yaratish, shuningdek, foydalanishga topshirish uchun ijro etuvchi hokimiyat tomonidan beriladigan ruxsatnomalar talab qilinadi.

Yaratilgan inshoot foydalanishga topshirishga ruxsat berilganidan keyin foydalanish va muomalada bo'ladigan hamda jismoniy shaxsga tegishli bo'lgan yer uchastkasi deb e'tirof etiladi.

Xulosa.Umumiy qoida shundan iboratki, bo'linish, birlashtirish va qayta taqsimlash natijasida yangilari hosil bo'lgan er uchastkalari o'z faoliyatini to'xtatadi.

Yer uchastkasini berishga kelsak, u bir nechta shaxslarning umumiy mulkidagi uchastkaning sherik egalaridan biri unga bo'lgan huquqdagi o'z ulushini alohida uchastkaga ajratganda amalga oshiriladi. Bunday ajratish natijasida yangi yer uchastkasi shakllanadi va ajratilgan dastlabki uchastka saqlanib qoladi, lekin chegaralari o'zgartiriladi. Bunday holda, uning maydoni kichrayadi va qolgan ishtirokchilarning uning umumiy mulkidagi ulushlari nisbati o'zgaradi. Ko'pincha bunday ajratish 1990-yillarning boshlarida xususiylashtirilgan qishloq xo'jaligi yerlarida amalga oshiriladi.

Yangi tashkil etilgan barcha yer uchastkalari uchun dastlabki yer uchastkalari uchun belgilangan maqsadli va ruxsat etilgan foydalanish saqlanib qoladi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi yer kodeksi,1998
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni "Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risida".2023
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 299-sonli qarori "Ma'muriy-hududiy birliklar chegaralarini belgilash, yer resurslarini xatlovdan o'tkazish hamda yaylov va pichanzorlarda geobotanik tadqiqotlarni o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. A.Muqumov, J.O'rinov,J.Rustamov, S.Tursunov Yer huquqi. O'quv qo'llanma. "TIQXMMI" MTU,2025.